

wegwijs in ordening

compositie

TEKST/INHOUD DIANA BOKJE
VORMGEVING PETER VAN TUIJL
UITGAVE FOTOBOND centrum voor vrijetijdsfotografie

COMPOSITIE

een machtig gereedschap ordening en kadrering

Bij de compositie gaat het erom hoe de foto is opgebouwd. Hierbij draait het om alles wat je kunt zien binnen het kader. Wat is het onderwerp en welke andere onderwerpen spelen een rol? Hoe zijn de elementen geordend binnen het kader? Belangrijke beeldelementen bij compositie zijn de compositievorm, lijnwerking, perspectief, ruimte en patroon. Daarnaast spelen ordening en kadrering een belangrijke rol. De positie waarop je het onderwerp in het kader plaatst, heeft grote invloed op wat de foto uitdrukt. Het is daarmee een machtig gereedschap om je ideeën en intenties zichtbaar te maken. In deze module gaan we dieper in op bovengenoemde zaken.

COMPOSITIEVORMEN

De compositievorm bepaalt voor een groot gedeelte de harmonie en dynamiek in de foto.

Centraal

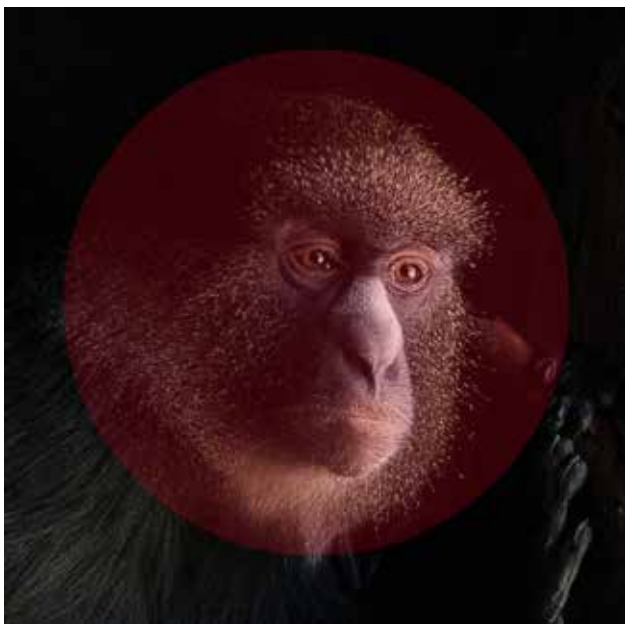
In een centrale compositie staat het hoofdonderwerp in het midden. Dit wordt vaak afgeraden omdat het beeld hierdoor erg statisch wordt. Toch kun je ook overwegen het hoofdonderwerp in het midden zetten. Denk bijvoorbeeld aan een portret.

AANDACHT

Symmetrisch

Compositievorm waarbij twee kanten van de foto worden gespiegeld om een beelddas. Meestal is dit een verticale as, maar dat hoeft niet.

HARMONIE

centrale compositie

symmetrisch

Decentraal

Asymmetrische compositie waarbij het hoofdonderwerp buiten het centrum staat. Een klein onderwerp aan de andere kant van het kader kan tegenwicht bieden en de foto weer in balans brengen.

EVENWICHT

decentraal

Geometrisch

Meetkundige compositie opgebouwd volgens bepaalde meetkundige regels. De lijnen vormen een in het oog springend meetkundig systeem. De lijnen kunnen een omtrek vormen van een meetkundig figuur zoals een driehoek, vierkant of een ovaal.

STRUCTUUR

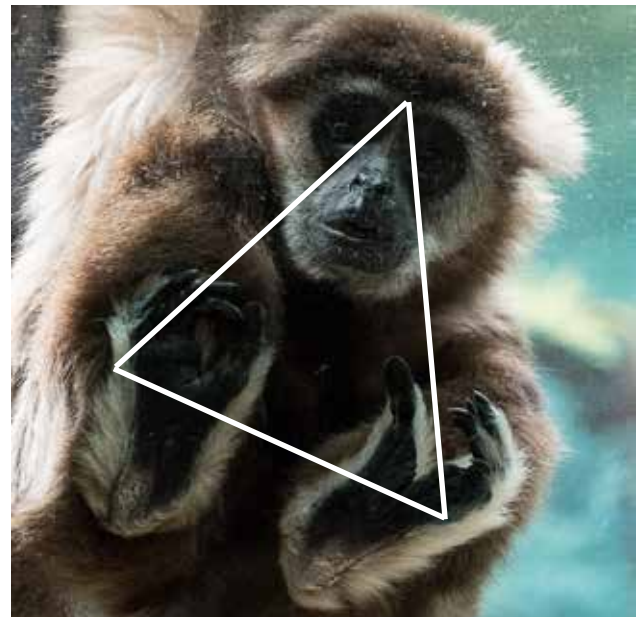

geometrisch

Driehoek

Wanneer de elementen gerangschikt zijn in al dan niet zichtbare driehoekige vorm spreken we van een piramidale of driehoekige compositie.

VERBINDING

driehoek

diagonaal

Diagonaal

Tweedeling van het vlak door middel van een diagonale beeldas. De lijn verdeelt de compositie in twee helften of is zelf het aandachtspunt.

DYNAMIEK

overall

Overall

Alle elementen in het kader zijn even belangrijk. Er is geen sprake van hiërarchie tussen de verschillende locaties in het beeld. Hierdoor ontstaat een gelijkmatige verdeling, een patroon, over het vlak dat eindeloos buiten het kader lijkt door te lopen.

GELIJKHEID

LIJNWERKING

Lijnwerking ontstaat door echte en denkbeeldige lijnen die de blik van de kijker door het beeld leiden.

Op deze manier kun je waarnemingen manipuleren. Horizontale en verticale lijnen zijn statisch. Diagonale lijnen zijn heel dynamisch en werken daardoor het sterkst. Ook kronkelige lijnen en curven zorgen voor dynamiek. Door een dynamische compositie ontstaat spanning.

In composities spreken we ook van denkbeeldige lijnen. Het gaat dan niet om de daadwerkelijke lijn van de meanderende rivier maar om lijnen die ontstaan bijvoorbeeld door de lichtrichting. Hierna zullen we met verschillende denkbeeldige lijnen in een foto kennis maken.

Contrasten

Grote contrastverschillen geven een bepaalde 'kijkrichting' in een foto.

Schaduwverloop

De blik van de kijker wordt van donker naar licht getrokken.

schaduwverloop

Lichtbundels

Ook lichtbundels kunnen fungeren als denkbeeldige lijnen. Zij leiden de aandacht van de lichtbron naar het verlichte gebied.

contrasten

DENKBEELDIGE LIJNEN

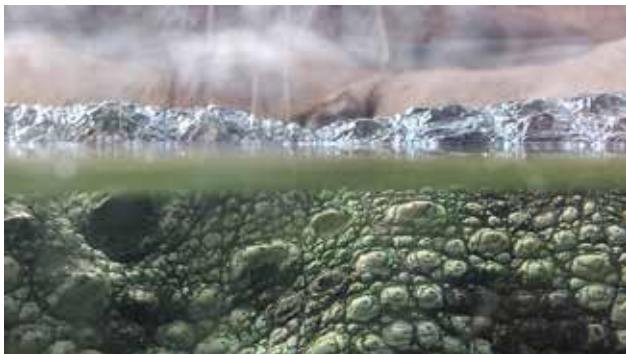
lichtbundels

perspectief door verdwijnpunt

Perspectief door verdwijnpunt

Een sterk perspectief trekt de blik van de kijker naar het verdwijnpunt.

scherp versus onscherp

Scherp versus onscherp

Door een sterk scherpte-verschil kun je ook lijnen creëren. De blik gaat eerst naar het scherpste element. Een onderwerp met scherpe contouren lijkt dichterbij dan een onscherp onderwerp.

blikrichting

Blikrichting

De kijker volgt automatisch de blik van personen die in beeld staan.

Verwijzingen

Een element zoals een arm of pijl die een bepaalde kant op wijst.

verwijzingen

Herhaling en Ritme

Door de herhaling van vormen ontstaat ritme. Hiermee wordt de blik van de kijker door het beeld geleid. Hersenen vullen de herhaling automatisch aan.

herhaling en ritme

Patroon

Een patroon is ook gebaseerd op herhaling. Het patroon wordt gevormd door een massa gelijksoortige objecten die het hele vlak vullen en buiten het kader door lijken te lopen. Hierdoor blijft je oog dwalen door het vlak. Je hebt statische patronen waarbij het hele kader ordelijk is gevuld, maar ook onregelmatige patronen waarbij de elementen kriskras over de foto zijn verspreid. Je kunt een statisch patroon onderbreken met één afwijkend object om spanning te creëren.

patroon

Perspectief

Een foto is twee dimensionaal, maar kan wel diepte suggereren. Er zijn verschillende manieren om dit te doen:

- Warme kleuren tegen een koele achtergrond.
- Warme kleuren zoals rood lijken naar voren te komen en koele tinten zoals blauw wijken optisch naar achteren.
- Iets op de voorgrond plaatsen.
- Een element voor in het beeld lijkt groter dan een object achter in het beeld.
- Kikker- of vogelperspectief.

Een ongewoon standpunt creëert diepte en geeft een dynamisch karakter aan het beeld. Bij kikkerperspectief fotografeer je het onderwerp van onderaf. Bij vogelperspectief juist van bovenaf.

perspectief

ORDENING

luchtperspectief

tonaal contrast

kleur

focus

Naast het hoofdmotief bestaat een compositie vaak uit één of meerdere nevenelementen. De overgebleven delen in het kader noemen we de restvorm. Door de elementen in het kader te ordenen ontstaat samenhang. Door middel van ordening kun je een rangorde aanbrengen in de belangrijkheid van elementen. Zoals we hebben gezien bij perspectief lijkt een element voor in het beeld groter dan een object achter in het beeld. Het voorste element trekt dus meer aandacht en is belangrijker in het totale beeld.

Ordening bepaalt hoe we de foto ervaren:

- evenwichtig, harmonieus of chaotisch
- statisch of dynamisch
- eenvoudig of complex

Een andere manier om ordening aan te brengen is door het beeld visueel in vlakken op te delen. *Michael Freeman* onderscheidt in zijn boek 'Concept en analyse' een aantal manieren om vlakken te scheiden:

Luchtperspectief

Luchtperspectief is afhankelijk van atmosfeer. Len licht en wordt versterkt door een grote brandpuntsafstand. Mist en nevel kunnen aparte vlakken creëren door tonale verschillen te versterken en details te onderdrukken.

Tonaal contrast

De klassieke methode is een schaduwrijke voorgrond en een lichtere achtergrond. Dit contrast tussen donker en licht voldoet aan de manier waarop we scènes bekijken. Dichtbij beginnen en vervolgens verder kijken. Een silhouet op de voorgrond is de ultieme versie van tonaal contrast.

Kleur

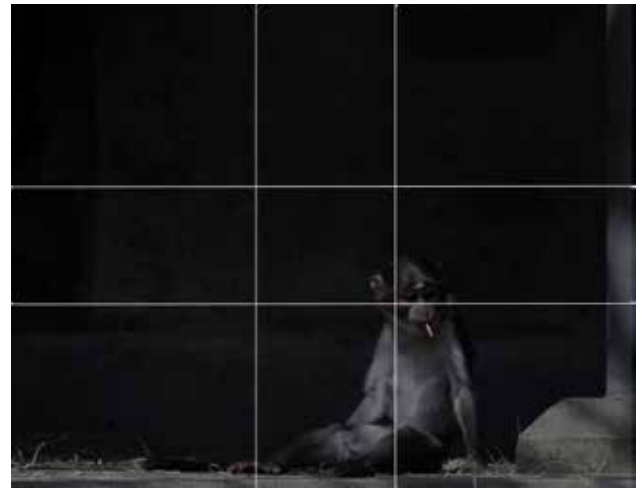
Onderscheid in kleur of kleurtinten.

Focus

Selectieve focus met een kleine scherptediepte leidt ook tot twee aparte vlakken. Nadeel is dat er geen evenwichtige verdeling ontstaat omdat het scherpe vlak veel meer aandacht trekt.

GULDEN SNEDE

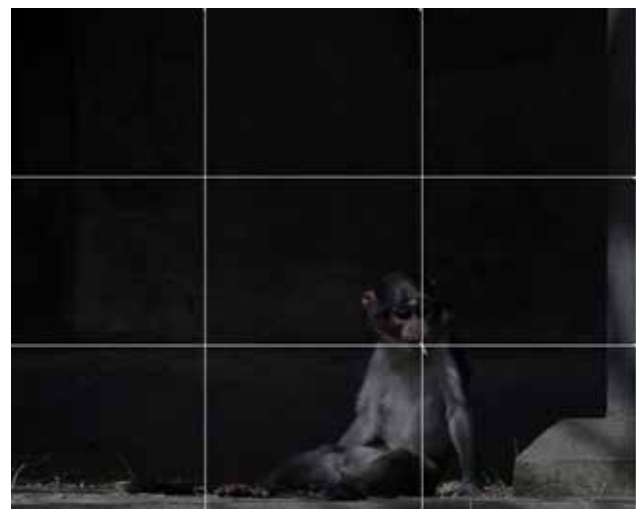
De gulden snede is een natuurlijke harmonieuze indeling van het kader. In de renaissance noemde men deze compositievorm het 'Oog van God'. Deze benaming is te danken aan het feit dat veel elementen in de natuur zoals zonnebloemen, maar ook verschillende verhoudingen in het menselijke gezicht de gulden snede blijken te benaderen. Veel composities van beroemde kunstwerken voldoen aan de gulden snede. Maar, benadrukt Theo Coolsma in het boek 'Kadreren': "Er zijn veel meer meesterwerken en natuurlijke vormen zonder dan met de gulden snede. De gulden snede kun je toepassen, maar is niet zaligmakend. Iedere positie in het beeld kan iets uitdrukken." De reden waarom de gulden snede goed werkt is dat het zorgt voor een licht dynamische compositie. Hierdoor ontstaat een perfect evenwicht tussen balans en onbalans. De compositie behaagt en prikkelt tegelijkertijd net genoeg om de aandacht vast te houden.

de gulden snede

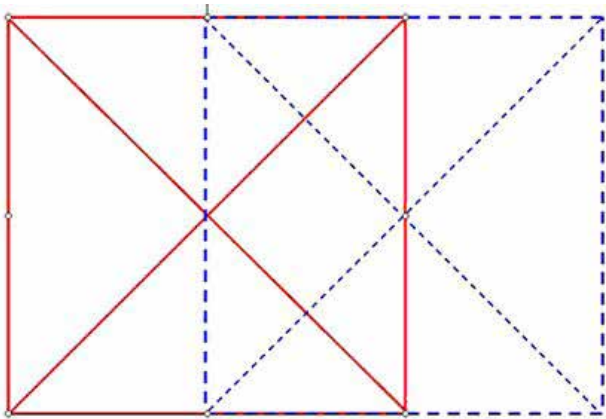
REGEL VAN DERDEN

De regel van derden en de gulden snede worden vaak in een adem genoemd. Ze zijn echter niet gelijk. Bij de regel van derden verdeel je het vlak zowel horizontaal als verticaal in drie gelijke delen. Ook hier draait het om het snijpunt van de lijnen. Je ziet dat de aap zich op de ideale positie bevindt wanneer we naar de regel van derden kijken. Bij de gulden snede zit hij net naast het snijpunt.

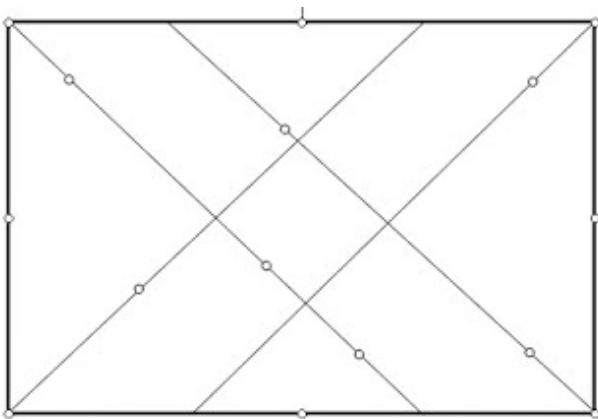

de regel van derden

DIAGONAAL METHODE

Afb 1: Wanneer de foto een verhouding van 2:3 heeft, kun je binnen deze rechthoek twee overlappende vierkanten tekenen.

Afb 2: Je kunt op elke positie op de diagonalen een detail plaatsen.

Een andere manier om het kader in te delen is de diagonaalmethode. Edwin Westhoff ontdekte deze methode in 2006 toen hij onderzocht hoe kunstenaars details gevoelsmatig componeren. Het blijkt dat kunstenaars en fotografen aandachtspunten op hun gevoel binnen een compositie plaatsen. In tegenstelling tot de regel van derden of gulden snede die vanuit esthetisch oogpunt worden bepaald. Westhoff ontdekte dat je kunt zien welke details de aandacht van de kunstenaar hadden door diagonale lijnen te trekken vanuit de hoeken van een beeld. Wanneer de details in een foto zich precies op deze lijnen bevinden, trekken ze de aandacht. Om te zien waar de diagonalen uitkomen, trek je vanuit alle hoeken een lijn van precies 45 graden naar de andere kant van het beeld.

landschap met daarop de lijnen van de gulden snede getekend

Dit is een foto van Han van Bree, willekeurig portret van internet gehaald. Daarop de diagonaalmethode op toegepast en wat blijkt kijk naar de ogen. Zou Han dat geweten hebben?

landschap met daarop de lijnen van de diagonaal methode getekend

ook je eigen gevoel kan een methode zijn.....

abstracte compositie

het open kader

het gesloten kader

NOG MEER COMPOSITIE BEGRIPPEN

abstracte compositie

Bij een abstracte compositie is het onderwerp vaak van ondergeschikt belang. Het draait om onderliggende elementen zoals vormen, kleuren, ritmes of contrasten.

kader

Soms gaat een foto niet alleen over wat er zich binnen het kader afspeelt, maar verwijst de compositie ook naar de wereld buiten de foto. Dit noemen we een open kader. Denk bijvoorbeeld aan een foto van een demonstratie waarbij een schijnbaar oneindige mensenmassa op een plein bijeen is. De fotograaf roept de suggestie op dat de stroom mensen ook buiten het beeld doorloopt.

In een foto met een gesloten kader gaat het alleen om wat je echt ziet in het beeld. De foto vormt een afgesloten geheel.

Je kunt ook gebruik maken van een kader in een kader om extra diepte te suggereren of meer aandacht voor je onderwerp te genereren.

uitdrukken

Een vraag die je jezelf als fotograaf moet stellen is: wat wil ik uitdrukken met mijn beelden? De positie waarop je het onderwerp in het kader plaatst, heeft grote invloed op wat de foto uitdrukt. Het is daarmee een machtig gereedschap om je ideeën en intenties zichtbaar te maken.

kadreren en posities

In het boek 'Kadreren' laat *Theo Coolsma* aan de hand van een paar simpele punten in het kader zien hoe wij bepaalde punten in het kader ervaren en daar betekenis aan geven.

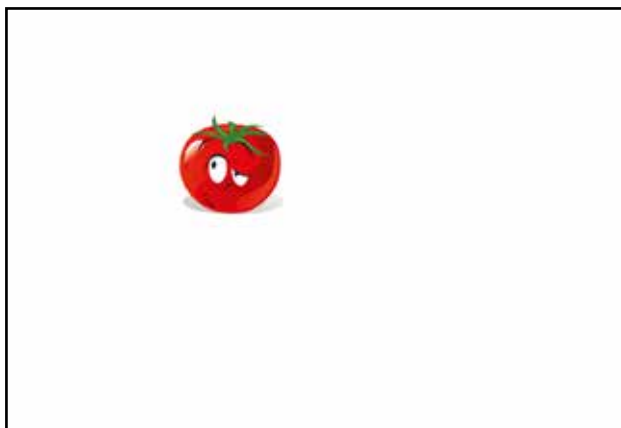
Ruimte rond het onderwerp laat de compositie ademen. Je creëert een rustpunt waardoor het onderwerp beter tot zijn recht kan komen. Je kunt deze ruimte benutten om betekenis aan je beeld te geven. We hebben het dan over de ruimte rond het onderwerp of tussen de elementen in.

Zoals we hebben gezien bij de centrale compositievorm, creëer je rust door het onderwerp midden in het beeld te plaatsen. De tomaat lijkt het prima naar zijn zin te hebben op die positie in het beeld. [afb 1]

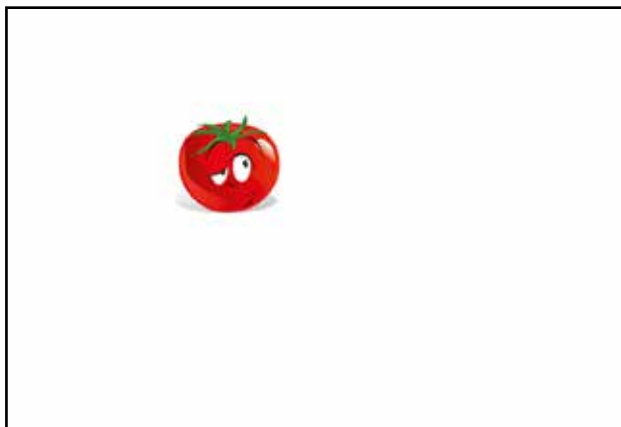
afb. 1

Hoe verder het onderwerp uit het midden raakt, hoe groter de weerstand om naar het midden te gaan. De tomaat lijkt te twijfelen wil hij naar het midden, of zal hij vluchten naar buiten het kader. Hierbij speelt de uitdrukking van de tomaat een grote rol. [afb 2]

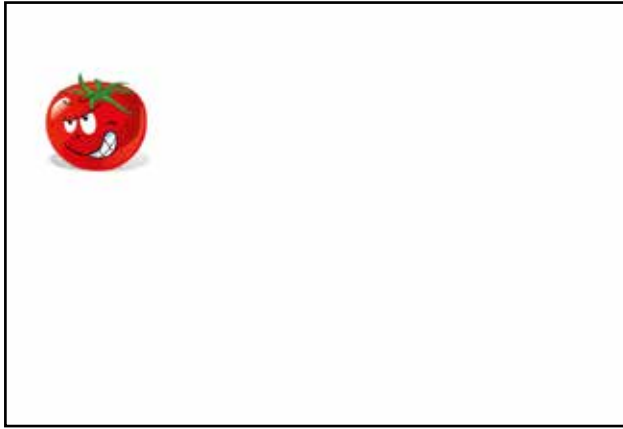

afb. 2

De tomaat in de afbeelding hiernaast staat op dezelfde plek als de vorige tomaat. Toch lijkt hij veel meer geneigd te kiezen om naar het midden te gaan dan de bovenste tomaat die lonkt naar iets buiten het beeld. [afb 3]

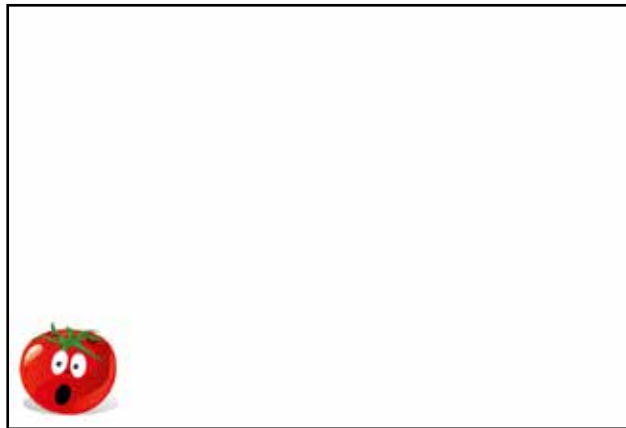

afb. 3

afb. 4

Deze tomaat lijkt wel op de vlucht. Hij weet niet hoe snel hij het beeld uit moet komen. “Net als in het midden heerst er ook buiten het kader een toestand van rust”, schrijft Theo Coolsma. “Er is immers niets meer buiten het beeld. Het is gemakkelijker om te vluchten buiten het beeld dan de afstand naar het midden te overbruggen.” [afb 4]

afb. 5

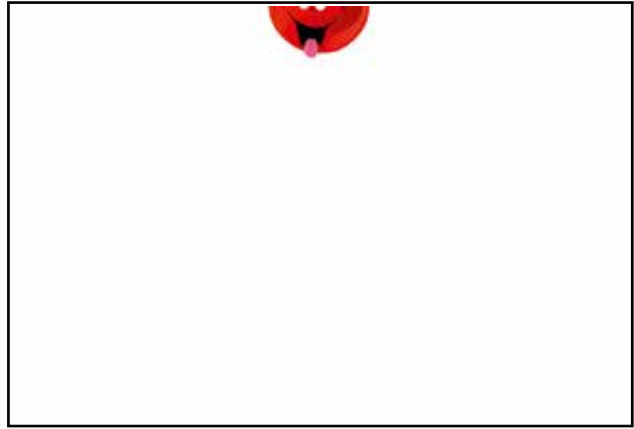
Hoe meer je het onderwerp in de hoek drukt, hoe groter de afstand naar het midden. [afb 5]

afb. 6

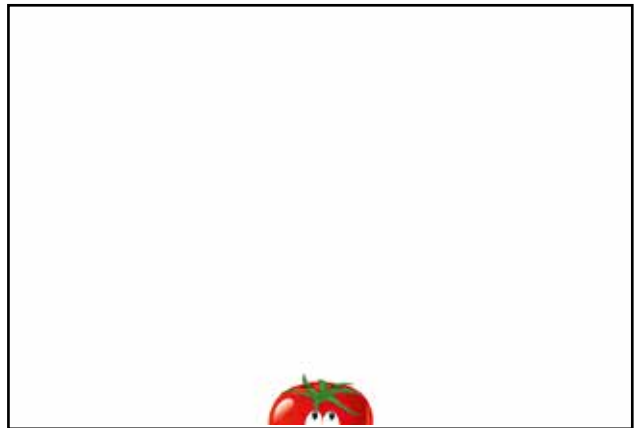
Behalve vluchten, kun je ook terughoudendheid of vrees uitdrukken door je onderwerp in de hoek te manoeuvreren. Deze tomaat lijkt niet zozeer te willen vluchten, maar zich terughoudend op te stellen. [afb 6]

Hier is de tomaat onderweg naar boven. Door de grote ruimte onder hem lijkt hij eerder nog verder te stijgen dan dat hij terug zal keren naar het rustige midden. [afb 7]

afb. 7

Deze tomaat is diep weggezakt en lijkt het niet meer te redden naar boven. Nog een zielige blik naar de kijker en dan lijkt hij ontegenzeggelijk uit beeld te verdwijnen. [afb 8]

afb. 8

Zoals je kunt zien in de afbeeldingen kun je de positie binnen het kader dus benutten om de uitdrukking van je onderwerp te versterken. Hierbij staat het centrum van het beeld voor rust. In alle overige punten lijkt het onderwerp iets te willen. Theo Coolsma maakt hier een onderscheid tussen inhoud en intentie. “Inhoud en intentie vormen samen het idee achter het beeld. De inhoud is alles wat je concreet ziet in het kader en aanwijsbaar is. De positie is niet aanwijsbaar. Het is één van de dingen die de betekenis, de intentie, zichtbaar maakt. De positie is weliswaar aanwijsbaar, de werking ervan niet. Het is te vergelijken met de inhoud van woorden.” Net als bij een zin kun je met de intonatie/de toon een andere betekenis geven. Hoe veel ruzies eindigen niet met de zin: “Het gaat niet om wat je zegt, het gaat om de toon waarop!”

NOGMAALS POSITIES

Bestemming en verwachting

Theo Coolsma vergelijkt in zijn boek filmen met fotograferen. Bij films maakt men gebruik van de ruimte om het verhaal te benadrukken. Vaak zien we aan het eind van een film met goede afloop de hoofdpersoon weglopen de wijde wereld in. De persoon heeft zijn doel bereikt en loopt zijn bestemming tegemoet. De ruimte die voor hem ligt kan nog worden ingevuld en roept verwachtingen op. In fotografie werkt dat op dezelfde manier. Een goed voorbeeld is de wereldberoemde foto 'A Walk to Paradise Garden' van W. Eugene Smith. De foto is de afsluitende foto van de tentoonstelling 'The family of Man'. Een expositie uit de jaren vijftig, waarin de eenheid tussen mensen werd getoond. De tentoonstelling telt 508 foto's van 273 fotografen uit 68 verschillende landen en is nog steeds te zien in de stad Luxemburg.

Afstand

De ruimte tussen het onderwerp tot iets anders kun je gebruiken om afstand tussen twee mensen (of objecten) weer te geven. De ruimte tussen de twee personen in bovenstaande foto schept letterlijk afstand tussen de twee personen. Wie goed kijkt, ontdekt in de achtergrond een innig verstrengeld stelletje op de achterste bank. Het contrast tussen de onderwerpen versterkt het gevoel van afstand.

W. Eugene Smith, A Walk to Paradise Garden

In de foto zien we twee kinderen die vanuit de duisternis naar het licht lopen. De foto werd een symbool van de menselijke beleving.

Terughoudendheid en vrees

De schaduw van de man in deze foto wil de afstand tussen hem en het kind overbruggen. Het kind kijkt iets naar achteren waardoor het terughoudendheid uitdrukt. Hiermee krijgt de foto zelfs een wat beangstigende lading. Hoe verder het onderwerp uit het centrum staat, hoe meer terughoudendheid dit oproept.

terughoudendheid en vrees

gebruik maken van DE RESTRUIMTE

Belangrijk of niet?

Onder de restruimte wordt in de kunst verstaan de ruimte die er is om het feitelijke onderwerp. Je kunt spreken van het (hoofd)onderwerp en de restruimte (omgeving).

Je kunt de restruimte gebruiken om iemand (of een object) belangrijk of juist minder belangrijk te maken in je beeld. Wanneer je iemand van onderaf en beeldvullend fotografeert, maak je hem belangrijker. Je kijkt als het ware tegen hem op. Wanneer je veel restruimte boven iemand hebt, druk je hem als het ware naar beneden. De man in de rechterfoto lijkt nog meer onderuitgezakt te zitten vanwege het grote lege vlak dat op zijn schouders drukt.

Vaak heeft de restruimte te maken met vorm, bijvoorbeeld bij een klassiek portret. Maar uit het voorbeeld van de man in de foto zie je dat het ook inhoudelijk van betekenis kan zijn. Er zijn fotografen die de restruimte juist gebruiken om een bepaalde sfeer te benadrukken. Denk bijvoorbeeld eens aan een persoon die ten voeten uit geportretteerd is in een landschap. De onscherpe achtergrond van het landschap als restruimte draagt bij aan het benadrukken van de persoon en kan zelfs iets van een droombeeld oproepen. Ook dan heeft de restruimte betekenis voor de inhoud.

restruimte draagt bij aan de sfeer; houding en plaats van de man heeft iets onbestemds. Dat wordt versterkt door de leegheid in de omgeving (restruimte).

de restruimte (onder en boven verschillend)

FORMAAT

Ook het formaat van een foto kan betekenis toevoegen aan het beeld. Hoe breder een beeld is, hoe meer ruimte hij dus bevat, hoe meer betekenis de afstand krijgt. Hoogte lijkt veel hoger in een staande foto.

staand of liggend een wereld van verschil

TOT SLOT

De functie van compositie is om ideeën zichtbaar te maken en de inhoud te versterken.. Het lastige van een goede compositie is dat het niet alleen gaat om het volgen van de regels. In veel sterke composities wijken bepaalde onderdelen af van de theorie en worden deze op andere plaatsen 'hersteld'. Beschouw de compositieregels als iets om van te leren, toe te passen én van af te wijken! Compositie draait om de juiste balans tussen de elementen. Een balans die zich niet laat vangen in theorie. De kunstenaar *Henk Helmantel* omschrijft dit als volgt. "Je kunt het zien, maar meer nog is het een geheim".

Literatuur/naslagwerken

Over foto's gesproken

Hans Brongers en Simon Ophof

Compositie en vormgeving in digitale fotografie

Michael Freeman

Concept en analyse

Michael Freeman

Handboek kadreren

Theo Coolsma

Beeldelementen

Tom Meerman-Triton

Beeldspraak

Ton Hendriks

Beeldtaal

Jos van den Broek e.a.

Lichtsporen

René L'Orthye